

BELOVICS ERVIN*

A büntetés kiszabásának nehézségei

I. Bevezetés

A hármas hatalommegosztás részét képező bírói hatalom tekintetében Montesquieu annak a gondolatának adott hangot, hogy „az ország bírái [...] csupán a törvény szavait kimondó szájak; élettelen lények, akik a törvényeknek sem erejét, sem szigorát nem képesek mérsékelni.”¹

Ez az okfejtés a büntetés kiszabásának körében természetesen kizárólag az abszolút határozott szankciórendszerben juttatható érvényre, jogállamban azonban a jogkövetkezmény meghatározása megoszlik a jogalkotó és a jogalkalmazó között, ami a relatív határozott vagy határozatlan szankciórendszer keretei között realizálódik.

Vuchetich Mátyás annak a véleményének adott hangot, hogy „a bíró nem kénye-kedve szerint határozza meg a büntetést, hanem az ő véleménye bizonyos elvekhez van kötve. Az olyan rossznak a kirovása, amely pusztán a szabad véleményen alapul, ellentmond a jogbiztonság eszméjének, amelyet az államban meg kell őrizni és megvalósítani [...] A bíró hatalmának a lehetőségei változnak a véleményére bízott büntetések különbözősége szerint és a mérlegelésére bízott egyedi esetek büntetését illetően is, és a törvény által meghatározott büntetések közül a speciálisabbnak kiválasztási joga is a bíróra van bízva, de a törvényben megállapítottnál súlyosabb büntetési nemet meghatározni nem szabad.”²

Vuchetich Mátyás tehát jelentős mértékben finomította Montesquieu gondolatait, hiszen már egyértelműen utalt arra, hogy a büntetéseket ugyan a törvényeknek kell meghatározniuk, illetve, hogy a bírói hatalmat, másként fogalmazva a bírói önkényt a törvények által kell korlátozni, azonban a törvény adta keretek között a büntetés kiválasztásának joga a bírót illeti meg.

Azt, hogy jogállami keretek között miként is valósul meg a büntetés kiszabása, melyek a legfontosabb fogalmi elemei arra Nagy Ferenc ad egzakt meghatározást, amely szerint:

„Amikor a bíróság a törvényhozó általános értékelését a konkrét elkövető konkrét bűncselekménye konkrét körülményeire alkalmazza, akkor egyéniesít, azaz individualizál. Az előbb írtakra tekintettel büntetés kiszabás, a bűncselekmény miatt annak jogkövetkezményeként a büntetés nemének és mértékének, illetve esetlegesen a végrehajtása

* egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

¹ MONTESQUIEU, CHARLES-LOUIS: *A törvények szelleméről I–II. kötet*. Budapest, 1962. 322. p.

² VUCHETICH MÁTYÁS: *A magyar büntetőjog rendszere I. könyv. Elméleti büntetőjog*. Budapest, 2010. 225. p.

módjának a bűncselekmény elkövetőivel szemben, a törvényben meghatározott keretek között, a konkrét eset körülményeinek figyelembevételével történő bírósági megállapítása.”³

II. Rövid történeti áttekintés

A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről elnevezésű 1878. évi V. törvénycikk, azaz a Csemegi Kódex viszonylag csekély számban tartalmazott a büntetés kiszabásával kapcsolatos szabályt. Ilyennek tekinthetők például „A bűnhalmazat” című VIII. Fejezet rendelkezései.⁴ A Büntető Törvénykönyv Általános Részéről szóló 1950. évi II. törvény, viszont már külön fejezetben szabályozta a büntetés kiszabását, rögzítve, hogy a büntetést a dolgozó nép érdekében, az elkövető megjavítása és nevelése, valamint a társadalom tagjainak bűnözéstől való visszatartása végett kell kiszabni.⁵ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1961. évi V. törvény „A büntetés kiszabása” című fejezetében határozta meg a büntetés kiszabásának elveit, kimondva, hogy a büntetést – céljának szem előtt tartásával – a törvényben meghatározott keretek között úgy kell kiszabni, hogy igazodjék a büntett és az elkövető társadalomra veszélyességéhez, a bűnösség fokához, továbbá az egyéb súlyosító és enyhítő körülményekhez.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény szabályai lényegében megegyeztek a korábbi törvény megoldásaival.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) először általánosságban határozza meg a büntetés kiszabásának elveit, az individualizáció követelményének érvényre juttatása érdekében.⁶

Az Alkotmánybíróság okfejtése szerint a „büntető törvénynek a büntetés kiszabására vonatkozó szabályait olyan koherens rendszerként kell értékelni, amelyben az erre vonatkozó normák egymásra tekintettel, és egymást kiegészítve alkalmazandók. Alkotmányossági szempontból a büntetés kiszabás normatív előírásainak az a rendeltetése, hogy lehetővé tegyék az elkövetőkre az arányos és a bűnösségi körülményekkel összhangban álló büntetések kiszabását.”⁷

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a büntetés kiszabás egyöntetűségével kapcsolatos Ajánlása⁸ (a továbbiakban: Ajánlás) szerint az igazságszolgáltatás területén alapvető elv, hogy a hasonló eseteket hasonlóan kell megítélni. Ezért az indokolatlan

³ NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog Általános Része. Második, átdolgozott kiadás.* Budapest, 2010. 329. p.

⁴ 95–104. §

⁵ Bt. 50. § (1) bekezdés.

⁶ 80. §

- (1) A büntetést az e törvényben meghatározott keretek között, céljának szem előtt tartásával úgy kell kiszabni, hogy az igazodjon a bűncselekmény tárgyi súlyához, a bűnösség fokához, az elkövető társadalomra veszélyességéhez, valamint az egyéb enyhítő és súlyosító körülményekhez.
- (2) Határozott ideig tartó szabadságvesztés kiszabásakor a büntetési tétel középértéke irányadó. A középérték a büntetési tétel alsó és felső határa összegének fele.
- (3) Ha e törvény a büntetés kiszabása esetén a Különös Részben meghatározott büntetési tételek emelését írja elő, a (2) bekezdésben meghatározott számítást a felemelt büntetési tételekre tekintettel kell elvégezni.
- (4) Ha a bíróság szabadságvesztést szab ki, a büntetés mértékét a végrehajtás felfüggesztése, illetve a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének a figyelmen kívül hagyásával állapítja meg.

⁷ 13/2002. (III. 20.) AB hat. 1.4.

⁸ R (92) 17. számú Ajánlás.

aránytalanság és az igazságtalanság érzése csorbíthatja a büntető igazságszolgáltatás tekintélyét. Mindezekre figyelemmel fogalmaz meg az Ajánlás függeléke különböző büntetéskiszabási megfontolásokat.

III. A büntetés kiszabásának alapelvei

Földvári József a büntetés kiszabásának alapját a törvényesség, a humanizmus és az individualizáció elvében határozta meg.

a) A törvényesség elvéből fakad, hogy a jogalkalmazó csak olyan büntetést szabhat ki, amilyent a törvény ismer, amilyent a megvalósított deliktum törvényi tényállásának szankciója lehetővé tesz. Ezen kívül a büntetéskiszabás törvényességének előfeltétele a büntetőeljárás megindításának és lefolytatásának a megvalósított bűncselekmény jogi minősítésének, valamint az elkövető megbüntetésének a jogszerűsége. *Földvári József* megfogalmazása szerint a büntetőeljárás törvényessége garanciális jelentőségű a büntetés kiszabásának törvényessége szempontjából, amiből az következik, hogy a büntetőeljárás törvénytelenége jogsértővé teszi magát a büntetéskiszabást is, függetlenül attól, hogy az utóbbi az anyagi jogi normáknak egyébként megfelel.

b) A humanizmus elve az érintett személy emberi méltósága figyelembevételének szükségességét jeleníti meg, de ebben a körben kell tekintettel lenni a társadalom tagjainak és különösen a sértettnek az érdekeire. A bűncselekmény végrehajtóját is megilleti az emberséges bánásmód, azaz a büntetés kiszabása körében kerülni kell az indokolatlan szigor, kegyetlenséget.

c) Az individualizáció gondolata azt a követelményt foglalja magában, hogy a büntetés kiszabásakor a konkrét bűncselekményre, illetve a deliktumot létrehozó elkövetőre jellemző egyedi sajátosságokat kell szem előtt tartani. Az individualizáció tehát azoknak a körülményeknek a figyelembevételét jelenti, amelyek nem általános érvényűek, amelyek nem jellemzik valamennyi bűncselekményt, hanem csupán az egyes deliktumokat vagy azok végrehajtóit.⁹

IV. A hatályos rendelkezések értékelése

Amint azt *Schultheisz Emil* megfogalmazta, „A büntetőbíróság egyik legfontosabb feladata a helyes büntetés megállapítása.”¹⁰ A büntetéskiszabás is jogalkalmazás, mégpedig a Btk. rendelkezéseinek a konkrét ügyre történő vonatkoztatása. „Míg a bíróság a bűnösségről hozott döntésben a törvényi tényállást meghatározott bűncselekményre alkalmazza, a büntetés kiszabásnál a törvényben foglalt szankció (büntetéssel fenyegetés) kerül alkalmazásra. A büntetés kiszabásánál a törvényi büntetési keretek között azt a büntetést kell kiválasztani, amely a bíróság meggyőződése szerint oda illő és igazságos.”¹¹

⁹ FÖLDVÁRI JÓZSEF: *A büntetés tana*. Budapest, 1970. 196–198. pp.

¹⁰ SCHULTHEISZ EMIL: *A Büntetés kiszabása*. Budapest, 1953. 5. p.

¹¹ KÁDÁR MIKLÓS – KÁLMÁN GYÖRGY: *A büntetőjog általános tanai*. Budapest, 1966. 777. p.

Mindezekre tekintettel a Btk. rendelkezései alapján a következőket kell kiemelni:

a) A büntetés kiszabása során a kiindulópontot a törvényben meghatározott büntetési keretek képezik. Az Ajánlásnak a jogalkotónak szóló intelmei szerint a büntetési maximumot és minimumot úgy kell meghatározni valamennyi deliktum tekintetében, hogy azok egy olyan összefüggő rendszert alkossanak, amelyek tükrözik a különböző fajta bűncselekmények egymáshoz viszonyított súlyosságát. Az egyes bűncselekményekre megengedett büntetési határok azonban nem lehetnek olyan tágak, hogy a bíróságnak alig nyújtanak emiatt tájékoztatást a deliktum súlyosságáról. A tagállamoknak továbbá az ugyanolyan bűncselekményen belül is a súlyosság mértékéhez igazodó rendszert kell kialakítaniuk, úgy, hogy a büntetési minimumok ne akadályozzák a bíróságot az ügy egyedi körülményeinek a beszámíthatóságában.¹² A Btk. rendelkezéséből fakadóan a büntetés törvényben meghatározott keretei tekintetében elsősorban a Különös Részben megállapított büntetési tételek az irányadók. A Btk. Általános Része azonban bizonyos esetekben lehetőséget ad a büntetési tételkeret alsó vagy felső határának átlépésére, illetve büntetés kiszabása helyett intézkedés alkalmazására. Ezért a törvényben meghatározott keretek közöttinek minősül a kiszabott büntetés, ha a bíróság a konkrét ügyben az Általános Rész kerettágító rendelkezéseit alkalmazza.¹³

b) A Btk. rendelkezéséből fakadóan a cselekmény tárgyi súlya egyértelműen kihat a büntetőjogi felelősségre vonásra. A bűncselekmény tárgyi súlyát általánosságban a jogalkotó is minősíti, és erre figyelemmel határozza meg a törvényi büntetési nemet és mértéket. A megvalósult konkrét deliktum tárgyi súlyának fokát azonban már a jogalkalmazónak, tehát a bíróságnak kell értékelnie. A bűncselekmény tárgyi súlyát lényegében annak következményei befolyásolják, vagyis azon objektív körülmények, amelyek a bűncselekménnyel ok-okozati összefüggésben jönnek létre.

Lehetséges továbbá, hogy a bűncselekménynek olyan következményei vannak, amelyek a törvényhozó tényállási elemként nem értékelt. Így növeli a konkrét bűncselekmény, például a szexuális erőszak jelentőségét, ha a passzív alany a sérelmére megvalósított bűncselekmény miatt öngyilkos lesz.

Tekintettel arra, hogy a cselekmény tárgyi súlya objektív jellegű ismérv, e körben az elkövető tudatának nincs jelentősége. A cselekmény tárgyi súlyának nagyobb foka érzékelhető a folytatatólagos elkövetésben, kisebb foka állapítható meg kísérlet és előkészület esetén.

c) Az elkövető társadalomra veszélyességének szintén meghatározó szerepe van a büntetés kiszabása körében. Bűncselekmény miatt a bíróság mindig annak megvalósító-

¹² R (92) 17. számú Ajánlás. B/1-2.

¹³ Ilyen rendelkezések találhatók a Btk. 81. §-ának (3) bekezdésében foglalt halmazati büntetésnél, miszerint „Ha a bűnhalmazatban lévő bűncselekmények közül legalább kettő határozott ideig tartó szabadságvesztéssel büntetendő, a büntetési tétel felső határa a legmagasabb büntetési tétel felével emelkedik”, továbbá a Btk. 89. §-ának (1) bekezdésében foglaltak esetében, ugyanis „A különös és a többszörös visszaesővel szemben az újabb bűncselekmény büntetési tételének felső határa szabadságvesztés esetén a felével emelkedik”. Lehetőséget ad a felső határ áttörésére a Btk. 90. §-ának (2) bekezdése is, amikor kimondja, hogy az erőszakos többszörös visszaesővel szemben az erőszakos többszörös visszaesőkénti minősítést megalapozó bűncselekmény büntetési tételének felső határa szabadságvesztés esetén a kétszeresére emelkedik. A Btk. 91. §-ának (1) bekezdése alapján pedig, azzal szemben, aki a szándékos bűncselekményt bünszervezetben követte el, a bűncselekmény büntetési tételének felső határa ugyancsak a kétszeresére nő. A Btk. 82. §-ának rendelkezései viszont a büntetés enyhítésére adnak lehetőséget az alsó határ átlépésével.

jával szemben szab ki büntetést, ezért az elkövető személyiségének jelentőséget kell tulajdonítani. Az elkövető társadalomra veszélyességével kapcsolatban elsősorban a végrehajtott bűncselekmény, illetve annak jellemző körülményei alapján lehet állást foglalni. Az elkövető társadalomra veszélyességére következtetési lehetőséget nyújthat az elkövetőnek a bűncselekmény megvalósítása előtti és utáni magatartása is. E körben kiemelkedő relevanciája van a bűnisméltlésnek, vagy a megbánást kifejezésre juttató tevékenységnek. A visszaesés, a különös visszaesés, a többszörös visszaesés, az erőszakos többszörös visszaesés egyértelműen jelzik a jelentősebb személyi társadalomra veszélyességet. Az Ajánlás külön is foglalkozik a korábbi elítélések problematikájával. Az Ajánlásban kifejtettek szerint, a korábbi elítéléseket nem szabad mechanikusan olyan tényezőként értékelni, amely a terhelt ellen hat. A büntetőkiszabás során az elkövető korábbi elítéléseit figyelembe kell venni, de a büntetésnek ilyenkor is arányban kell maradnia az elbírált bűncselekmény súlyával.

A korábbi büntettség hatásának függenie kell a terhelt előéletének jellegzetességeitől is, így a korábbi büntettség súlyosító hatása csekélyebb, vagy a büntetett előélet figyelmen kívül is hagyható amennyiben:

- a korábbi büntetéstől az újabb bűncselekmény elkövetéséig jelentős idő telt el anélkül, hogy sor került volna a terhelt büntetőjogi felelősségének a megállapítására;
- amennyiben akár az elbírálásra váró, akár a korábbi bűncselekmény csekély tárgyi súlyú,
- „az elkövető még fiatal.”¹⁴

Az előbbi kitétel – a kétszeres értékelés tilalmából fakadóan – nyilván a fiatal felnőttkorúakra vonatkoztható csupán.

A kiszabott büntetésnek igazodnia kell az elkövető bűnösségének a fokához is.

A bűnösség a bűncselekmény fogalmi ismérve. A bűnösség fokát a jogalkotó szintén értékeli, egyrészt akkor, amikor kifejezésre juttatja, hogy a gondatlan elkövetés bűncselekménnyé nyilvánítása kivételes jellegű. Másrészt, ha a törvény a szándékos és a gondatlan bűnösséget egyaránt büntetni rendeli, a gondatlan elkövetéshez lényegesen enyhébb büntetési tételt rendel. A büntetés kiszabása során ellenben nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy mind a szándékos, mind a gondatlan elkövetésnek két változata van. A szándékos bűnösség súlyosabb alakzata a *dolus directus*, de ezen belül is jelentősége van annak, hogy milyen a szándék jellege, így például a kitartó szándék büntetést növelő tényező. A gondatlan bűnösségnek is két alakzata van, a súlyosabb a *luxuria*, az enyhébb a *negligentia*. A szándékosság, illetve a gondatlanság nagyobb vagy kisebb fokára a tárgyi ismérvekből lehet következtetést levonni.

Az egyéb enyhítő és súlyosító körülményekhez szintén igazodnia kell a büntetésnek. A Btk. megfogalmazása egyértelműen kifejezésre juttatja azt, hogy a bűncselekmény tárgyi súlya, az elkövető társadalomra veszélyessége és a bűnösség foka ugyancsak súlyosító vagy enyhítő tényező.

Az Ajánlásban foglaltak szerint, amennyiben ez az Alkotmánnyal és a jogrendszer hagyományaival összeegyeztethető, a büntetés kiszabás egyöntetűségének biztosítása

¹⁴ R (92) 17. számú Ajánlás. D.

érdekében „büntetékiszabási tájékoztatók” is kiadhatók, elsősorban törvényalkotás, másodsorban pedig felsőbbirósági iránymutatás által.¹⁵

Megjegyzem, az Ajánlásban megfogalmazottak már a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület 1964. évi hágai kongresszusán is vita tárgyát képezték, nevezetesen, hogy a súlyosító körülményeket törvényben kell-e taxatív meg határozni vagy esetleg a törvény csak példálódzó felsorolást tartalmazzon-e, illetve hogy ilyen rendelkezések a büntető törvénykönyvben ne szerepeljenek.

Az elfogadott határozatban rögzítettek szerint amennyiben a súlyosító körülményeket a törvény tartalmazza:

- a lehetőségekhez képest azokat a büntetőpolitika igényeire tekintettel a büntető törvénykönyv általános részében kell szerepelteti,
- a súlyosító körülmények figyelembevételénél tekintettel kell lenni az alanyi felelősségre vonatkozó általános törvényi rendelkezésekre,
- a súlyosító körülmények értékelése bírói mérlegelés tárgya lehet,
- azokban az esetekben, amikor a törvényi rendszer a súlyosító körülmények létezése ellenére sem engedi meg a törvényi büntetési maximum túllépését, a bíró számára a törvény tartalmazza nem taxatív felsorolásban, hanem exemplificative súlyosító körülményeket azzal azonban, hogy a bíró esetenként másokat is ilyeneknek tekinthet.¹⁶

A törvényi szabályozásból az is következik, hogy olyan, a büntetékiszabás szempontjából releváns egyéb körülmények is léteznek, amelyek közvetlenül nem függenek össze a deliktum tárgyi súlyával, az elkövető társadalomra veszélyességével, illetve a bűnösség fokával.

A büntetés kiszabása során értékelhető tényezőkről, az Ajánlásban foglaltaknak megfelelően felsőbbirósági állásfoglalás, azaz a Kúria BKv. 56. számú véleménye ad iránymutatást a jogalkalmazó számára.

Az Ajánlás a súlyosító és enyhítő tényezők tekintetében általános jellegű követelményeket is megfogalmaz. Így:

- azoknak a tényezőknek, amelyek a büntetés súlyosítása vagy enyhítése terén számításba jöhetnek, kapcsolódniuk kell a büntetés kiszabás meghatározott főszabályához,
- a fontosabb súlyosító és enyhítő tényezőket törvényben vagy a joggyakorlatban kell tisztázni,
- amennyiben lehetséges meg kell határozni azokat a tényezőket is, amelyek bizonyos bűncselekményeknél nem vehetők figyelembe súlyosító vagy enyhítő tényezőként
- a büntetékiszabás ténybeli alapjait kétségen felül bizonyítani kell,
- mielőtt a bíróság elutasít egy enyhítő tényezőt a vádlottnak lehetőséget kell adnia a vitatott tény bizonyítására.

A büntetékiszabás általános elveit a kollégiumi vélemény is tartalmazza.

¹⁵ R (92) 17. számú Ajánlás. B/3-4.

¹⁶ KÁDÁR – KÁLMÁN: 1966, 787–789. pp.

Eszerint:

- a megállapított bűncselekményhez kapcsolódó büntetési keret jelöli ki azokat a határokat, amelyek között a büntetést befolyásoló körülmények a joghátrányt alakítják;
- a bíróságnak valamennyi, a büntetés kiszabás szempontjából releváns alanyi és tárgyi tényezőt fel kell derítenie és ezeket a jogkövetkezmények alkalmazásakor értékelnie kell;
- a büntetést befolyásoló körülményeket nem elvont általánosságban, nem mechanikusan, hanem az eljárás tárgyát képező ügy tényeire vonatkoztatva kell elemezni;
- a bűnösségi körülményeket egymással összevetve összefüggésükben kell értékelni, nem a számuk, hanem a konkrét esetben meglévő hatásuk bír jelentőséggel a büntetés meghatározásánál;
- a kétszeres értékelés tilalma a büntetést befolyásoló tényezők mérlegelésekor is érvényes, azaz a törvényhozó által tényállási elemként szabályozott, vagy a súlyosabb, illetve enyhébb minősítést megalapozó körülményt nem lehet külön enyhítő vagy súlyosító tényezőként is értékelni, olyan esetben azonban, amikor a tényadat a minősítéshez szükséges mértéket jelentősen meghaladja, nincs akadálya, hogy azt – a súlyosabb vagy a privilegizált minősítés mellett – súlyosító vagy enyhítő körülményként is értékelje a bíróság;
- a bűncselekmény tárgyi súlyát olyan körülmény is befolyásolhatja, amelyről az elkövetőnek a cselekmény véghezvitelekor nem volt tudomása, vagy az utóbb következtetett be, ezért a bűncselekménynek a törvényi tényálláson kívül eső következménye akkor is értékelhető, ha arra az elkövető tudata nem terjed ki.

Megállapítható tehát, hogy az Ajánlásban megfogalmazottak megjelennek a kollégiumi véleményben is, így különösen az enyhítő, illetve súlyosító tényezők tisztázásával, illetve bizonyításával kapcsolatos követelmények.

A kollégiumi vélemény az általános jellegű tételek meghatározását követően a büntetés kiszabása során értékelhető tényezők közül előbb az alanyi, majd a tárgyi jellegű körülményeket elemzi részletesen.

Kiemelten foglalkozik az Ajánlás a szabadságvesztés büntetés kiszabásának kérdéskörével. E szerint a szabadságelvonással járó büntetést végső eszköznek kell tekinteni és csak olyan esetekben szabad alkalmazni, amikor a bűncselekmény tárgyi súlya miatt más büntetés nem megfelelő. A szabadságvesztés tartamát a bíróságnak úgy kell meghatároznia, hogy az ne legyen hosszabb, mint amennyi helyén való azért a bűncselekményért, amely miatt a vádlottat elítélték. A szabadságelvonással járó büntetés alkalmazását korlátozni indokolt a rövid tartamú szabadságvesztéseket illetően. Új büntető törvénykönyvek megalkotásakor a jogalkotónak fontolóra kell vennie, hogy bizonyos bűncselekmények tekintetében szabadságvesztés helyett, szabadságelvonással nem járó büntetést írjon elő. Amennyiben a bíróság szabadságvesztést szab ki, azt külön meg kell indokolnia.¹⁷

¹⁷ R (92) 17. számú Ajánlás B/5., E/1.

A Btk. a szabadságvesztés kiszabásával kapcsolatban csupán két rendelkezést tartalmaz, nevezetesen, hogy:

- határozott ideig tartó szabadságvesztés kiszabásakor a büntetési tétel középmerőke az irányadó,
- ha a bíróság szabadságvesztést szab ki, a büntetés mértékét a végrehajtás felfüggesztése, illetve a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének a figyelmen kívül hagyásával állapítja meg.

A középmerőkéű büntetés kiszabásának problematikáját a jogirodalom a Csemegi Kódexhez kapcsolja, ugyanis a Csemegi Kódex általános indokolásában kifejtettek szerint, ha „sem súlyosító, sem enyhítő körülmények nem forognak fenn, vagy ezek egymást kölcsönösen kiegyensúlyozzák, a maximum és minimum közti közép szám középendi a büntetés tartamául megállapítandó időt”.¹⁸

A Btá. hatálybalépését követően a jogalkalmazói gyakorlat a középmerőkéű büntetés kiszabásának gondolatkerét elvetette, majd az 1970-es években alakult ki vita a középmerőtéek előírásának szükségességéről a jogirodalomban. „A középmerőtéek problémája körüli viták arra a sémára épülnek, hogy a bíróságok által valamilyen bűncselekmény miatt kiszabott büntetések átlagát összevetik az adott büntetési tétel középmerőtéekével és az így adódó eltérésekből vonnak le következtetést a bírósági gyakorlat értékelésére [...] a törvényi büntetési tétel a törvényhozó általános értékelését fejezi ki az adott tényállás alá eső magatartásról és annak elkövetőjéről. [...] Így a büntetési tétel tartalmazza az adott tényállás alá eső legsúlyosabb bűncselekmény legelvetemültebb elkövetőjének a büntetését is, csakúgy, mint a tényállás körébe tartozó legenyhébb jogsérelmet okozó cselekmény megtevedt elkövetőjének a büntetését is. [...] Az pedig, hogy az adott tényállást megvalósító magatartások a törvény alkalmazása során a súlyosabb, az enyhébb vagy éppen a közepes súlyú esetek közül kerülnek ki, már nem a törvényhozótól, s nem is a törvényt alkalmazó bírótól függ, hanem a bűnözés struktúrájától.”¹⁹

A középmerőtéekkel kapcsolatos jogalkotás igencsak érdekes színtöltja a büntetőjog közelmúltjának. A középmerőtéekre vonatkozó rendelkezéseket ugyanis az 1998. évi LXXXVII. törvény iktatta be az 1978. évi IV. törvénybe. Ezen törvényi előírásokat azonban a 2003. évi II. törvény hatályon kívül helyezte. A 2010. évi LVI. törvény viszont ismételtén kibővítette ezekkel a szabályokkal a büntetés kiszabásának elveit, és a jelenleg hatályos Btk. is tartalmazza ezeket a rendelkezéseket.

Bár a bíróságnak – amint már utaltam rá – a büntetés kiszabása szempontjából jelentős körülmények alapján egyéniesíteni kell a büntetést, ugyanakkor a bírói gyakorlat egységességének megteremtése érdekében a Btk. előírja, hogy határozott ideig tartó szabadságvesztésre ítélskor a büntetési tétel középmerőtéekét kell alapul venni, azaz a kiszabandó büntetést ahhoz kell viszonyítani. A középmerőtéekre vonatkozó szabályok első bevezetését követően e rendelkezések alkalmazásával kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság adott iránymutatást.²⁰ Eszerint, amennyiben a bíróság a határozott ideig tartó szabadságvesztést nem

¹⁸ LÖW TÓBIÁS (szerk.) *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről* (1878; V. tcz) és teljes anyaggyűjteménye I.-II. kötet. Budapest, 1880. 71. p.

¹⁹ GYÖRGYI KÁLMÁN: *Büntetések és intézkedések*. Budapest, 1984. 275–278. pp.

²⁰ BH 2001. 354.

a középérték körüli tartományban szabja ki, hanem attól lényegesen eltér, számot kell adnia arról, hogy ezt milyen körülményekre tekintettel tette. Így, ha a büntetési tétel középértéke öt év, általában a három év alatti vagy a hét év feletti szabadságvesztés kiszabását kell külön indokolni. A középértéktől eltérő büntetés kiszabását tehát csak akkor kell megindokolni, ha az eltérés jelentős, mert a bíróság jogosult annak mérlegelésére, hogy a törvényi büntetési tétel keretei között milyen büntetés áll arányban a bűncselekmény tárgyi súlyával, az egyéb enyhítő és súlyosító tényezőkkel.

A középértékre vonatkozó szabályozás alkotmányosságát az Alkotmánybíróság is vizsgálta, és megállapította, hogy nincs „az Alkotmányból levezethető korlátja annak, hogy a bírói mérlegeléshez a jogalkotó törvényi szabályozás útján az alkotmányos büntetőjogi elvekkel összhangban álló szempontokat határozzon meg, akár a büntetéskiszabási gyakorlat egységesítése, akár annak szigorítása vagy enyhítése érdekében [...] a szabadságvesztés mértékének megállapításához előírt középérték csupán viszonyítási, kiindulási alapot jelent a bíróság számára és nem keletkeztet olyan áthághatatlan kötelezettséget, amelynek alkalmazása mellett [...] kegyetlen, embertelen és megalázó büntetés kiszabására kerülhet sor, vagy amelynek kiszabásával a jogalkalmazó az alkotmányos arányosság keretei köréből történő kilépésre kényszerül.”²¹

Az egyeniesítés azonban nem sértheti a bírói gyakorlat egységének követelményét, amely a jogbiztonság és a törvény előtti egyenlőség szempontjából alapvető. Ennek megfelelően a hasonló súlyú bűncselekményekre, illetve hasonló személyi körülményekkel jellemzett elkövetőkkel szemben nem szabad lényegesen eltérő szankciókat alkalmazni.

Minden olyan esetben, amikor a Btk. a büntetés kiszabása esetén a Különös Részben meghatározott büntetési tételekre emelést írja elő, a középértékre vonatkozó számítást a felemelt büntetési tételekre tekintettel kell elvégezni. Amint már említettem, ilyen rendelkezés található a halmazati büntetéssel kapcsolatban, a különös, a többszörös és az erőszakos többszörös visszaesők tekintetében, valamint a bünszervezet vonatkozásában.

Végül a büntetéskiszabási elvek között rögzíti a Btk., hogy szabadságvesztés kiszabása esetén a büntetés mértékét a végrehajtás felfüggesztésének, illetve a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének a figyelmen kívül hagyásával kell megállapítani. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a bíróság határozott ideig tartó szabadságvesztést kíván kiszabni, először a bűncselekmény tárgyi súlyára, a bűnösség fokára, az elkövető társadalomra veszélyességére, valamint az egyéb enyhítő és súlyosító körülményekre tekintettel meg kell hogy határozza annak mértékét, és csak ezt követően dönthet a végrehajtás felfüggesztéséről. A szabadságvesztés hosszának meghatározásakor a bíróság azt sem mérlegelheti, hogy az elítélt bocsátható-e feltételes szabadságra, és ha igen, akkor milyen tartam kitöltése után van erre lehetőség.

V. Összegzés

Nem képezheti vita tárgyát, hogy a büntetés kiszabása része a bírói döntésnek, illetve hogy a büntetőjogi felelősségre vonás egyik legfontosabb mozzanata, amelynek determináló szerepe van mind a speciál, mind a generál prevenció szempontjából.

²¹ 13/2002. (III. 20.) AB hat.

A Btk. szankciórendszere relatíve határozott, azaz a jogalkotó a típusos eseteket szem előtt tartva az adott cselekmény társadalomra veszélyességének absztrakt értékelését követően határozta meg a bűncselekmény büntetésének nemét és annak keretét.

A jogalkalmazónak – figyelemmel a kerettágító rendelkezésekre is – jelentős mozgástere van a büntetés kiszabása körében, tekintettel arra, hogy minden büntetés rendelkezik legrövidebb, illetve leghosszabb tartammal, illetve mértékkel továbbá bizonyos esetekben a Btk. arra is lehetőséget ad, hogy az egyik büntetés helyett valamelyik másik büntetést alkalmazhassa a bíróság.²²

A büntetés kiszabásakor tekintettel kell lennie a törvényi keretekre, azonban a jogárami büntetés-kiszabás alaptétele az individualizáció. A büntetés kiszabásakor tehát a konkrét bűncselekmény tárgyi súlyára és a konkrét elkövető társadalomra veszélyességére és bűnösségének fokára kell figyelemmel lenni, amiből az következik, hogy az ugyanazon törvényi tényállásba illeszkedő büntetőjog-ellenes magatartások eltérő jogkövetkezményt vonhatnak maguk után.

Ilyen eltérés azonban nem jöhet létre az ugyanolyan bűncselekményt ugyanúgy megvalósító, és teljességgel megegyező személyi körülményekkel rendelkező elkövetők között. Abban az esetben ugyanis, ha ugyanolyan tárgyi és alanyi feltételek fennállásakor a kiszabott büntetések lényeges eltérést mutatnak, sérelmet szenved az igazságosság jogállami követelménye. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy ugyanazért a deliktumért – ha a személyi körülmények megegyeznek – mindenkit ugyanolyan mértékű szankcióval kell sújtani, mert például a pénzbüntetés esetében az igazságosság pont azáltal realizálódik, hogy az egy napi tétel összegét az elkövető vagyoni, jövedelmi, személyi viszonyaihoz és életviteléhez mérten kell megállapítani.²³

Tehát azt gondolom, hogy a bírói tevékenység részét képező büntetés-kiszabás akkor tekinthető igazságosnak, ha azt a fentiekben megfogalmazottak jellemzik.

²² Btk. 33. § (4)-(5) bekezdés.

²³ Btk. 50. § (1) bekezdés.